

Közeledő régiók a Kárpát-medencében Dél-Szlovákia, Erdély és a Vajdaság gazdasági átalakulása

Szerkesztette: Réti Tamás. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások
Közalapítvány, Budapest, 2004, 450 o., ISBN: 9632163559

Az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány célja e kötet megszerzésével az volt, hogy összehasonlítsa Romániában, Szlovákiában és Szerbiában a magyar kisebbség gazdasági életének átalakulását 1990-től napjainkig, és meghatározza, milyen szerepet töltött és tölt be a magyar kisebbség szülőföldje gazdasági életében. A kötet alap gondolata: a kisebbség megmaradásához és asszimilációjának megfékezéséhez elengedhetetlen a gazdasági szabadság és jólét megteremtése a szülőhazájában.

A kötet kilenc tanulmányt tartalmaz, négyet Erdélyről, négyet a Felvidékről és egyet a Vajdaságról. A szerzők – elsősorban határon túli szakemberek – nemcsak a hazai és nemzetközi szakirodalmat, publikációkat használták fel, hanem interjúkat is készítettek politikai és gazdasági szakértőkkel, önkormányzati képviselőkkel, egyetemi oktatókkal.

A tanulmányok a nemzetgazdaságok makro- és mikrogazdaságának jellemzésével indítanak, majd az egyes megyékre és a magyarlakta területekre összpontosítanak. Bemutatják a régiók földrajzi adottságait, demográfiai jellemzőit, főbb iparágait, exportját és importját, a privatizáció hatásait, az innováció és a befektetések mértékét. Általában ajánlásokat is tartalmaznak a jövőre nézve, illetve az erdélyi és a felvidéki esetben megtalálhatjuk a vezető magyar politikai pártok gazdasági programjának idevágó pontjait is.

A feltárt adatok táblázatokba foglalása, grafikonokon és térképen való megjelenítése segít az információáradat megértésében és rendszerezésében. A tanulmányok azonban nemcsak száraz adatok és ebből levont konklúziók összessége. A szerzők igyekeznek érdekes esettanulmányokkal, az információk és a vélemények sokszínűségével lekötni és továbbgondolkodásra késztetni az olvasót. Hozzájárulnak a jelen politikai és gazdasági eseményeinek alaposabb megértéséhez, felvázolják a magyar kisebbségek eltérő gondolkodásmódjának és életszínvonalának okait is.

A könyv bevezetőjében *Törzsök Erika* emlékeztet, hogy a szocializmus mennyire rányomta a bélyegét a határon innen és túl élő emberek gondolkodásmódjára, visszafogta az információáramlást, és ezzel a nemzetiségeket elidegenítette egymástól. Ezt azért fontos megemlíteni, mert – mint látni fogjuk – az elidegenedés sajnos még mindig fellelhető az emberekben, és bizonyos mértékben a magyarországi vállalkozók gondolkodásmódját is meghatározza. *Réti Tamás*, a kötet szerkesztője a bevezetőben összefoglalja a kilenc tanulmány eredményeit. Megállapítja, hogy a három nagyobb régió nagyon eltérő fejlődési modellt mutat, Erdélyben jelentős a fejlettségbeli és versenyképességi különbség az egyes megyék között, de vannak olyan régiók, amelyeknek nagyon jók a növekedési adottságik. A Felvidék nagy része súlyos fejlettségbeli lemaradással küzd a fővároshoz és a nyugati országrészek képest, de itt is találhatók komoly kitörési lehetőségek. A legnehezebb helyzetben a Vajdaság és azon belül a magyarok által lakott régiók vannak. Mégis, ezeknek a régióknak a gazdasági adottságai is reményt adnak a gyorsabb fejlődésre.

Tibori Szabó Zoltán három erdélyi régió gazdaságát mutatja be: Közép-Erdélyt, a Partiumot és Székelyföldet. Közép-Erdélyen belül négy megyét jellemez: Beszterce-Naszódot, Fehér megyét, Kolozst és Szilágy megyét, amelyek két külön fejlesztési régió-

óba tartoznak.¹ Az ipari és kereskedelmi vállalkozások szemszögéből nézve Kolozs megye emelkedik ki, míg Szilágy fejletlen infrastruktúrája miatt a legkevésbé attraktív. A befektetéseket tekintve Beszterce-Naszód szintén Szilágy mellett kullog. Fehér megye legnagyobb befektetése a jövőben megnyíló verespataki aranybányaprojekt, amelynek visszásságait a szerző egy külön részben taglalja (74–84 o.). Tibori bemutatja a négy megye legjelentősebb – ötféle privatizációs módszerrel – magánkézbe adott vállalatait is. Az ipari ágazatok szempontjából Beszterce-Naszód megyében a villamos gépek és készülékek ipara, valamint az élelmiszeripar és italgyártás a legjelentősebbek. Kolozs és Szilágy megyében az ipari parkok várhatóan több befektetőt vonzanak ebbe az ágazatba, de Kolozs megyében már most is túlsúlyban van a feldolgozó ipar.² Fehér megye szempontjából a verespataki aranybánya megépülése kulcsfontosságú lenne ipari fejlődése és új munkahelyek szempontjából, azonban a külszíni fejtés környezetvédelmi szempontokat figyelembe véve elfogadhatatlan, elvándorlásra kényszerítené a lakosságot, és régészetileg fontos lelőhelyeket pusztítana el.

Romániában a lakosság 41,4 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban, ami az európai átlag tízszerese (31. o.), és amihez alacsony termelékenység társul. Ezért a mezőgazdaság teljes szerkezeti átalakítására volna szükség.

Králik Lóránd írásában öt megyét jellemez: Máramaros, Bihar és Szatmár az Északnyugati Fejlesztési Régióhoz, míg Arad és Temes a Nyugati Fejlesztési Régióhoz tartoznak. Máramaros és Szatmár megyék rossz fekvésük miatt nem vonzzák a befektetőket (habár Szatmárban több a multinacionális cég), és a fantasztikus turisztikai lehetőségeik is kiaknázatlanok. Mindkét megyében az országosnál magasabb a mezőgazdasággal foglalkozók száma. Bihar és Temes jó földrajzi fekvésüknek (is) köszönhetően sokkal fejlettebbek. Míg Biharban található a legtöbb magyarországi vállalat, addig Temesbe irányul országos szinten a legtöbb befektetés a főváros után. Aradon az autópálya építése mozgósíthatja a befektetőket.³

Sánduly Edit és *Szabó Árpád* a központi fejlesztési régióba tartozó Székelyföld (Maros, Hargita és Kovászna megye) gazdasági-társadalmi állapotát vizsgálja. Maros gazdag ásványi kincsekben, természeti gazdagsága azonban nincs kihasználva. Versenyképes iparágai közé tartozik a ffeldolgozás és a bútorgyártás. Hargita és Kovászna jelentősebb gazdasági szektorai a tejtermelés és a tehéntenyésztés, de ezeket a szektorokat is modernizálni kellene. Sajnos, nincs kidolgozott fejlesztési program Székelyföld felvirágoztatására. A befektetők – annak ellenére, hogy Románia szívében fekszik – eddig nagymértékben elkerülték rossz megközelíthetősége miatt. Van azonban példa sikeres ágazatokra is, mint például a nyomdaipar. A tanulmány függeléke a gazdasági folyamatoknak állít egyfajta szociológiai tükröt, a lakosság különböző rétegeinek véleményét taglalva. Sajnos itt, a többi irástól eltérően, nem találunk információkat a régióban működő vállalatokról, csak a vállalati szektorokról.⁴

Juhász Jácint–Györfi Lehel-szerzőpáros az innováció finanszírozási lehetőségeivel foglalkozik, és bemutatja a romániai régiók versenyképességét és ipari parkjait. A kis- és

¹ Románia és az Európai Unió közös kezdeményezésére 2000-ben nyolc fejlesztési régiót alakítottak ki, hogy az országban uralkodó regionális különbségeket csökkentsék.

² Kolozs megyébe sokkal több külföldi befektetés irányult, mint a három másik megyébe, de Romániába idáig kevés külföldi tőke érkezett. Ezen Románia NATO-tagsága, illetve a Nagyvárad–Brassó-autópálya megépítése javíthat.

³ Az adat- és információfeldolgozás ennek a cikknek nem erőssége. Az információk sűrűsége miatt a szöveg nehezen olvasható. Ezt a problémát tulajdonképpen az okozza, hogy a számadatok nincsenek táblázatokba foglalva.

⁴ Ez nem a szerzők hibájából történt, a hivatalos szervek nem bocsátották rendelkezésükre az ezzel kapcsolatos információkat.

középvállalatok szempontjából nagy befolyása van a saját, valamint a családi tőkének. A hazai bankok szerepe valószínűleg e téren is növekedni fog, ami azonban nem mondható el a kockázati tőkéről. A román állam K+F-tevékenységre egyre kevesebbet költ, ami a jövőben negatívan hathat az ország növekedési képességére.

A szerzők indikátorrendszert állítottak fel a romániai régiók versenyképességének mérésére: a bukaresti régió komparatív előnyt élvez az összes régióval szemben. Az erdélyi régiók országos GDP-részesedése az 1995–2000. évi időszakban stagnált vagy kissé csökkent. Munkatermelékenység szempontjából drasztikusan nőtt a különbség a fővárosi és a többi régió között. Megállapítják, hogy „(a) mezőgazdasági munkatermelékenység csökkenése, az ipari munkatermelékenység enyhébb, a szolgáltatások munkatermelékenységének erőteljesebb növekedése jellemző valamennyi régióra” (236. o.). A tanulmány írásakor, 2002-ben még nagyon kevés ipari park létezett (14) a tervezetthez (100) és az ajánlotthoz (126) képest. A magyarlakta régiók a 3. és 4. helyen állnak a tervezett ipari parkok számát tekintve.

Négy tanulmány a dél-szlovákiai régió gazdasági átalakulását és az itt élő magyar kisebbség gazdasági pozícióját taglalja. *Ádám János Imre* három szempontból közelíti meg a problémát. Először felvázolja Szlovákia gazdasági átalakulását 1993-tól napjainkig, majd bemutatja a felvidéki magyarság gazdasági helyzetét, végül pedig elemzi a Szlovákiába irányuló magyarországi befektetéseket.

Szlovákia a mečiarai időszak óta lényeges változásokon ment keresztül. Az 1994–1998 közötti időszak – a rossz gazdaságpolitikának és a „nómenklatúraprivatizáció” (274. o.) negatívumainak következtében – fenntarthatatlan folyó fizetésimérleg- és államháztartáshiánnyal zárult. Az első Dzurinda-kormánynak a kiadások csökkentésével és a bevételek növelésével sikerült megállítani a negatív makrogazdasági tendenciákat. A második Dzurinda-kormány tovább folytatja a megkezdett reformokat (egykulcsú adórendszer bevezetése, átfogó egészségügyi reform). A bankszektor privatizációja is befejeződött, és mára a szektor majdnem teljesen külföldi tulajdonba került.

A felvidéki magyarok gazdasági helyzetét nagymértékben meghatározza lakóhelyük fekvése, hiszen míg a Pozsonyba áramló befektetések pozitív hatással vannak a délnyugati régiókra, addig a déli, dél-keleti régiókban 20–30 százalékos munkanélküliséggel küszködnek. Az ország közigazgatási felosztása sem kedvez a magyar lakosságnak, helyzetüket tovább nehezíti a hiányzó déli autópálya, ami Kassát és Pozsonyt kötné össze. Annak ellenére, hogy Magyarország a második legnagyobb külföldi befektető Szlovákiában, a magyar befektetők még mindig előítéletekkel rendelkeznek a szlovák piaccal szemben. A magyar beruházások tulajdonképpen csak három nagyvállalat nevéhez kötődnek (OTP Bank Rt., Mol Rt., DanubiusHotels Rt.). A szlovák gazdasági környezet a kis- és középvállalatok számára nem vállalkozóbarát, de az EU-csatlakozás mindkét ország szempontjából pozitív változásokat hozhat, főleg ha a magyar kormány aktív szerepet vállal a határ menti régiók integrálásában.

Morvay Károly a külföldi tőkebefektetések és a dél-szlovákiai ipari parkok bemutatásán keresztül a dél-szlovákiai régió gazdasági fejlettségét taglalja, amely az ország többi régiójától fejlettségben elmarad (minimális az innovációs képesség, alacsony a munkatermelékenység, és radikálisan csökken a vállalatok alaptőkéje). A nagyobb külföldi befektetések⁵ eddig elkerülték ezt a vidéket, a pozsonyi és az északkeleti járásokat részesítve előnyben. A jövőben ezen változtathat a déli gyorsforgalmi út, két repülőtér fellendülése (várható privatizációjukat követően), valamint a tervezett ipari parkok kiépítése. Az élelmiszer- és húsfeldolgozó-ipar meghatározó, de kapacitásai sok esetben nincsenek kihasználva. Ezenkívül a nagyszombati régióban a fémfeldolgozás és a

⁵ Kivétel: az amerikai US Steel, amely a kassai kelet-szlovákiai vasművet vette meg.

vegyipar a legfontosabb iparág, a nyitraiban az elektromos termékek gyártása, a fémfeldolgozás és a gépipar dominál. A besztecebányai régióban négy nagyon erős ágazat van jelen, a nemfém ásványi termékek gyártása, a kohászat és fémgyártás, a gépipar és az élelmiszeripar. Egyedül a kassai régió iparát dominálja egyetlen iparág, a kohászat és fémgyártás.

A tanulmány elemzi a régióban tevékeny legnagyobb vállalatok mutatóit, és példákkal szolgál sikeres vállalkozások esettanulmányait bemutatva. Hiányoznak azonban a régió fontosabb makrogazdasági mutatói, mint a munkanélküliségi ráta, export-import mutatók, de a szlovákok/magyarok részarányát sem tudjuk meg az egyes régiókban. A cikk tömör jellege abból adódik, hogy a táblázatokban összefoglalt információkat részletesen szövegben nem értékeli, ezért ez a feladat az olvasóra marad.

A *Reiter Flóra–Semsey Ilona–Tóth Attila*-szerzőhármás a kelet-szlovákiai régiót először a népszámlálási adatok tükrében elemzi, majd a munkanélküliség adatait bontja le. Ebben a régióban országos összehasonlításban itt a legmagasabb a munkanélküliségi ráta, járásoként 15–31 százalék között mozog. A régió legnagyobb befektetője, a US Steel, a megígért belföldi beruházásai helyett külföldön terjeszkedik, és a gyártás racionalizációja érdekében sok alkalmazottat bocsátott el. A gazdaság jövőbeli fejlődése szempontjából a szerzők külön kitérnek a régió megközelíthetőségére, amely nagymértékben javulna a légi, vízi és közúti közlekedés fejlesztésével. A szerzők újszerű meglátásban, a SWOT-analízisen keresztül közelítik meg a kassai körzet zömében magyarok lakta járásainak leírását. Az, hogy kevés a felvidéki magyar kis- középvállalat, nagyrészt annak köszönhető, hogy kimaradtak a „nómenklatúraprivatizációból”, és vállalkozásuk beindításakor majdnem a nulláról kellett indítaniuk.

Tuba Lajos a komáromi hajógyár viszontagságos múltját, jelenét és jövőjét írja le. Összefoglalja a tulajdonosok, a befektetések, a gyártás és az elbocsátások körüli pénzügyi problémákat és a cég megmentésére tett politikai erőfeszítéseket. A komáromi régió szempontjából a stratégiai hajógyár⁶ privatizációja tanulságos olvasmány, mert betekintést nyújt a színpalak mögött játszódó hatalmi visszaélésekbe. A privatizáció kezdete óta a tulajdonviszonyok rendezetlensége vagy a hiányzó befektetések miatt sokszor nem volt képes időben legyártani a megrendelt hajókat, vagy vissza kellett utasítania a megrendeléseket.

Huszka Beáta írása foglalkozik a vajdasági magyarok részvételével a szerb gazdaságban. Szerbiának nemcsak a szocialista gazdaság szerkezetváltásával kell megküzdeni, hanem a háború okozta károkat is helyre kell állítania. Fő célként tűzték ki az infláció és a költségvetési hiány leszorítását, ami sikerült is, többek között a szigorú monetáris és fiskális politikának köszönhetően. E cél érdekében azonban a strukturális reformokat el kellett halasztani. A jövőbeli növekvő adósságtörlesztés és a segélyek csökkenő mértéke szintén negatív hatással lesz a modernizációba fektethető pénzmennyiségre. A másik megoldandó probléma a külkereskedelmi mérleg növekvő hiánya, ami abból adódik, hogy az export szerkezetét a munkaigényes termékek töltik ki, amelyek a nemzetközi piacokon nem annyira állják a versenyt, mint a szakértelmet igénylő termékek. A negatív külső hiányhoz hozzájárul a hazai kereslet indokolatlan növekedése, ami azt jelzi, hogy a kormány nem képes teljesen megfékezni a bérek indokolatlan emelkedését.

A szerb gazdaság két és fél évvel a reformok megkezdése után már növekedési pályára állt. Bár a beruházások mértéke még mindig nem éri el a kívánt szintet, a volt posztkommunista országok 1993. évi eredményeivel összehasonlítva a szerb gazdaság sokkal jobban áll. A szerző szerint ez az a mérce, ami szerint a szerb gazdaság teljesítőképességét

⁶ Fénykorában több mint 3000 alkalmazottat foglalkoztatott. A 2004-re tervezett alkalmazotti létszám már csak 1400 volt.

mérni kell. Kérdéses azonban, hogy a 10 évvel korábbi körülmények megismételhetők-e. Mindenesetre a szerb gazdaságnak most volna igazán szüksége a külföldi befektetőkre, hogy hozzájáruljanak gazdasága még erőteljesebb fellendüléséhez. A befektetők azonban kívárnak, mert Szerbiában még nem fejeződött be a makrogazdaság stabilitásának helyreállítása, és még nem sikerült kiépíteni egy szabad, jogerős demokráciát.⁷ Ennek jelei az instabil politikai háttér, a tisztázatlan tulajdonviszonyok, a gyenge intézmények és a virágzó korrupció. A fejletlen és tőkeszegény bankrendszer is nagyban hozzájárul a kis- és középvállalatok rossz gazdasági helyzetéhez és kis számához.

Vajdaság autonómiájának rendezetlen státusa is befolyásolja visszafogottabb gazdasági teljesítőképességét. Gazdasága a köztársasági mutatókkal összevetve mégis a többi szerb régió fölé magaslik. Kisebbségek a regionális egyenlőtlenségek, nagyobb a produktivitása és az exportképessége, a privatizációban a vajdasági vállalatokért mutattak legnagyobb érdeklődést a külföldi befektetők.

A magyar vállalkozások főleg a nem termelő ágazatokban vannak jelen. Segítség lenne számukra egy tőkeerős magyar bank megjelenése Szerbiában, mert így a magyar vállalkozók könnyebben tudnának tőkéhez jutni, valamint részt venni a magánosítási folyamatban. A másik lehetőség számukra a magyarországi vállalkozókkal való társulás, de ehhez fel kellene kelteni a magyar vállalkozók figyelmét a szerbiai privatizáció iránt.

A könyv célja, hogy megvizsgálja a Magyarországgal határos országokban a magyar kisebbség által lakott területek gazdasági átalakulását és a kisebbségek ebben játszott szerepét. Egy ilyen tanulmánykötet elősegíti Magyarország regionális politikájának kialakítását, az érintett régiók számára pedig tükröt állít, hogy láthassák, merre haladnak, és hogyan használhatják ki régiójuk előnyeit, ezáltal megfogalmazzák elsődleges céljait az egyre globalizálódó világban, s időben felkészülhetnek a globalizáció kihívásaira. A kilenc tanulmány segítségével kirajzolódik egy koherens régiópolitika kialakításának lehetősége, amelyben Magyarországnak és a magyar vállalatoknak kiemelt szerepet kellene játszaniuk.

Érdekes és tanulságos, hogy a szerzők egymástól függetlenül is egybehangzó megállapításokra jutottak, ami közvetett módon is alátámasztja a kutatások alaposságát és sikerét. A három ország három különböző nemzetgazdasági fejlődésére a magyar vállalkozóréteg egyformán visszahúzódva és előítéletekkel reagál. Ezért a határon túli kisebbség életszínvonalának és otthon maradásának érdekében a magyarországi vállalkozók hozzáállásán is változtatni kellene.

A kötet fontos rést igyekszik betölteni a közgazdaságtan és a kisebbségek tanulmányozása területén, és a két látszólag különálló tudomány a könyvben kiegészíti egymást. Mivel a tanulmányok nem a teljesség igényével, hanem a legfontosabb tényezők feltérképezése céljából készültek, sok lehetőség nyílik további kutatások végzésére.

Varga Csilla

⁷ A politikai és gazdasági háttérrel figyelembe véve, nem csoda, hogy a 2001-től igen előnyös feltételekkel meghirdetett tenderes és aukciós privatizáció nem hozta meg a várva várt eredményt, és nem vonzotta be a külföldi tőkét, beleértve a magyart.